

MĀLPILS DRAUDZES MĀCĪTĀJA OTO ROBERTA FON KLOTA (1808–1876) SPREDIĶIS LATVIEŠU VALODĀ 1851. GADĀ

Dzintra PAEGLE, Pēteris VANAGS
Latvijas Universitāte

1. Ievads

Rakstā pievērsisimies mācītāja Oto Roberta fon Klota (*Otto Robert von Klot*) sprediķim (LVVA 1851), kas lasīts latviešu draudzei 1851. gada 11. oktobrī Rīgas apriņķa Mālpils Evaņģēliski luteriskajā baznīcā vizitācijas laikā. Aplūkosim mācītāja ar roku rakstītā sprediķa saturu un izteiksmi, analizēsim ortogrāfiju, substantīvu, adjektīvu, pronomenu, verbu un prepozīciju lietošanu, apskatīsim dažas sintakses un interpunkcijas īpatnības.

Sprediķa citātos saglabāta oriģināla ortogrāfija un interpunkcija, bet pārsvītrotais < f > aizstāts ar < š >.

2. Roberta fon Klota dzīvesceļš

Oto Roberts fon Klots dzimis Nītaures pastorātā 1808. gada 12. februārī mācītāja, Latviešu literārās jeb draugu biedrības dibinātāja un pirmā prezidenta Gustava Reinholda fon Klota (*Gustav Reinhold von Klot*, 1780–1855) ģimenē.

Oto Roberts fon Klots viņa dzīves laikā biežāk ir saukts par Robertu fon Klotu, arī par Robertu Oto Klotu, tāpēc šajā rakstā turpmāk lietosim viņa galveno priekšvārdu — Roberts, kā arī iniciāli R.

No 1827. līdz 1830. gadam R. Klots studējis Tērbatā teoloģiju, studijas turpinājis Berlīnē. Tad bijis mājskolotājs Umurgā. No 1842. līdz 1869. gadam mācītājs Mālpilī. 1869. gada 8. decembrī emeritēts. Līdzās draudzes darbam Mālpilī R. Klots no 1850. līdz 1856. gadam bija skolu revidents Rīgas apriņķī, no 1856. līdz 1872. gadam — Vidzemes laukskolu virsvaldes padomnieks (*Schulrat*) (Bearent 1977: 296–297; DBL 389–390; Švābe 1958: 174).

Skolotājs Kārlis Rinkužs (1886–1947), aprakstot Vidzemes skolotāju semināra vadītāja Jāņa Cimzes (1814–1881) darbību un viņa attieksmes ar *šūlratu* R. Klotu, min šādus datus par Klota skolu padomnieka amata laiku — no 1856. gada 22. marta līdz 1871. gadam (Rinkužs 1938: 74).

Meklējot plašāku informāciju par R. Klotu tā perioda laikrakstos, atrodams ziņas, ka 1842. gada 15. janvārī Rīgas Jēkaba baznīcā R. Klots iesvētīts par Mālpils draudzes mācītāju (DI 1842, TLD 1842).

1. att. **Roberts fon Klots un viņa paraksts** (LVVA, 233. f., 4. apr., 1170. l., 18. lp)

„Latviešu Avīzēs“ par R. Klota Vidzemes skolu priekšnieka amata uzsākšanas laiku varam uzzināt no E. Dinsberga raksta par Jāņa Cimzes goda dienu. Tur stāstīts, ka 1856. gadā Dr. Ulmanis pārcēlies uz Pēterburgu par augstāko baznīcas tiesas priekšnieku, viņa vietā par Vidzemes skolu priekšnieku iecelts Mālpils mācītājs fon Klots (LA 1864). Bet jau 1857. gadā laikraksts „Das Inland“ ziņo, ka par laukskolu padomnieku viņš kļuvis 1856. gada martā (DI 1857). Pēc tam, kad 1869. gada 8. decembrī R. Klots ir beidzis darbu Mālpils draudzē, viņš vēl ir palicis amatā par Vidzemes laukskolu priekšnieku (RK 1870). Pēc diviem gadiem, 1871. gada beigās, Klota vietā par Vidzemes skolu priekšnieku ievēlēts mācītājs Teodors Pfeils (*Theodor Pfeil*, 1828–1913) no Tērbatas (BV 1871).

R. Klota Vidzemes skolu priekšnieka amata laikā ir palielinājies skolu skaits, viņa atskaitē 1856. gadā ir bijušas uzrādītas 103 draudzes skolas un 524 pagastskolas, bet savā pēdējā ziņojumā 1869./70. gadā Klots uzrāda jau 111 draudzes skolas un 811 pagastskolas (RZ 1876).

R. Klots sava amata laikā reizi gadā turpinājis noturēt Turaidā skolotāju seminārus, kas aizsākušies 1848. gadā. Par to ziņo laikraksti „Mājas Viesis“, „Latviešu Avīzes“, „Baltijas Vēstnesis“. „Mājas Viesis“ apraksta sīkāk, kā noritējis skolmeistaru saiets 1863. gada 26. jūnijā. Tas noticis Turaidas Šveicera mājas lielajā istabā (zālē), bija ieradušies kādi 70 vīri. Semināru sākuši ar dziedāšanu, tad — R. Klota dievvārdi, pēc tam nolasīts pagājušā gada semināra protokols, lai visi zinātu, kas tur runāts. Tad pārsprieduši skolas lietas. Pēc pusdienām izgājuši ārā uz pils torni, tur zem ozoliem daudzbalstiģi

dziedātas dziesmas Limbažu skolmeistara Šmita kunga vadībā. Un atkal telpās pārrunājuši skolu lietas, strādājuši līdz plkst. 6.30 vakarā, nobeigumā ārā četrbalsīgi dziedājuši tautas dziesmas un „Was ist des Deutschen Vaterland“ un „Unter allen Wipfeln ist Ruh“. Bijuši arī klausītāji. Seminārs turpinājies otrajā dienā (MV 1863). Par R. Klota darbības laiku Vidzemes laukskolās plašāk rakstījis A. Vičs (1928: 318–433).

Laikrakstos var atrast ziņas, ka pēc amata atstāšanas Mālpilī R. Klots dzīvojis Rīgā un savā dzīves vietā ir izplatījis dziedātājiem „Dziesmu rotu jaunekļiem un vīriem“ I un II daļu J. Cimzes redakcijā un iekasējis Atraitņu un bāriņu palīdzības lādes biedru naudu no skolmeistariem. Rakstā ir uzrādīta vecā skolu priekšnieka Klota dzīves vieta: Rīga, Pēterburgas priekšpilsēta (*Vorstadt*), Lielā Smilšu iela Nr. 31, paša namā (*Große Sandstraße No 31, in eigenen Hause*) (MV 1872).

Roberts fon Klots miris 1876. gada 15. martā Rīgā, apglabāts, domājams, Jēkaba draudzes kapsētā (RK 1876).

3. Roberta fon Klota sprediķa saturs un izteiksmes īpatnības

Mālpils baznīcas vizitācijas laikā 1851. gadā mācītājam R. Klotam ir 43 gadi un 9 gadu pieredze mācītāja darbā. K. Rinkužs (1938: 74) R. Klotu raksturojis šādi: „Klots bija maza auguma, pavājš miesās, tomēr enerģisks un noteikts. Viņš bija konservatīvs un nosvērās uz muižnieku reakcionārā spēka pusi.“

Pievērsīsimies dažām sprediķī paustajām domām un izteiksmei.

Pēc ievadvārdiem R. Klots uzrunā draudzi ar visai demokrātisku frāzi — *Mīļi ticības biedri!* Tomēr uzruna nav oriģināla. Piemēram, aplūkojot „Seniespiedumu kopkatalogu“, redzams, ka ar šādu uzrunu virsrakstā ir apzināti trīs nelieli iespaidumi: divi izdevumi ar Georga Sokolovska paziņojumu „Mīļi ticības biedri!“ par žurnālu „Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības“ 1832. gada novembrī un decembrī, tie iznākuši Straupes baznīcas kunga muižā, un Krievijas Bībeles biedrības uzaicinājums „Mīļi ticības biedri no Latviešu tautas“ 1845. gadā, 2 lpp., bet šā uzaicinājuma neviens eksemplārs nav saglabājies (Seniespiedumi 1999: Nr. 1820, 499; Nr. 1319, 378).

Sprediķis Mālpilī notiek darbdiēnā, nevis svētdienā, kā parasts, jo tā ir noteikusi baznīcas valdīšana. Mācītājs aizrāda, ka tomēr ir vērts aizkavēt dienas darbu, jo „viena diena iekš taviem pagalmiem labāka nekā tūkstošas citas“:

Mihli tizzibas beedri! Juhs schodeen schè schurp ešsat šaaizinati schinnī sawā Deewa-nammā. — Bet woi tad schodeen kahda šwehdeena? — Woi

Jo meht finnam, ka arri schē kahds darbs
 tohp strahdahts, kas mums lohti derr. Schē tohp, muhsu derschle apnotpta
 uf muhschigū dšihosofhana. Schē, tad sīns, lēterums, tohp arti un erzokts,
 lai, tas, nobekts, pīrs, zeits, bēt paliatu par mīhāsta un auglīga jūmni.
 Schē, tad, lūlais, sējigi (neapnūzi), kas rīlta agrumā, zehleer, neapnūzi,
 sīnshōa, facu, dēbēzīgu, sīkula, sīkula, un pīns, pats, to, lūts, un, faules, sīlta, ma,
 dērrīgā, lais, sīchēlīga, dēd, klēt, lai, i, dēd, baggatus, wāgtus, un, kē, pīns,
 sīkulis, sīkus, Engulus, uf, plauschana, s, deena, ka, tad, at, rēst, lōh, pīns, b, wākt, uf,
 ko, tē, parrōta, sīr, sīt, kuhlīf, kōr, un, dēbēz, sīkulu, nī, glabbakt. —
 Bet, wair, ka, tad, kahds, sīchēlī, ^{paris} tohp, pāstrēdāhts? kahds, cī, tē, ar, līs —
 kahds, tē, erzokts, — kahds, tē, sīkula? — sī, j, wīss, to, at, pīl, d, s, wēn, nī, wākt,
 tad, cī, tē, sīchēlī, Deewa, pōhnd!

2. att. Roberta fon Klota sprediķa fragments (LVVA 1851: 198. lp. o. p.)

tad šchee kahdi šwehtki? — Ne, m. t. b., ta gan naw. Bet šchi deena mums nolikta no bafnizas-waldišchanas preekšchneekeem, pahrraudfiht šcho draudfi un apluhkoht, woi ta Deewa-kalpošhana pee mums noteek kà waijaga, — woi behrni tohp audfehiti eekšch ta Kunga Jefus atfihšchanas un pamahzišchanas, — woi laulati draugi mihlēstibā un šaderribā dšihwo, — woi ikweens darbojahs eekšch tahm Deewa leetahm, un woi wišša šchi draudse arri dšennahs, tahda draudse palikt ikdeenas jo wairak, kurrai nebuhtu ne-kahds traipeklis, nedf grumba, nedf zitta kahda waine, bet kas buhtu šwehta un befwainiga, — weena ihštēna Kristus-bruhte. Bet kahdeļ šchi leeta naw nolikta uf kahdu šwehdeenu? Kapehz mums nu irr ja-aifkaweh šawu deenas-darbu? — M. t. b., ja ta kahds prašša, tahds teešcham arri buhtu kuhtris šwehdeenā šchurp atnahkt. — Bet mehš, kas mahzijušchees šazziht ar kehniņu Dahwidu (26,8): „Kungs, es mihleju to mahjas weetu tawa namā un tawas gohdibas telts-weetu“, mehš arri leezinajam ar to pašchu (Dahw: 84,12): „Weena deena eekšch taweem pagalmeem, ak Kungs, irr labbaka neka tuhkštošchas zittas.“ Jo mehš finnam, ka arri schē kahds darbs tohp strahdahts, kas mums lohti derr. (LVVA 1851: 198. lp.)

Mācītājs, dvēseles kopšanu tēlodams līdzībās ar zemniekiem tik pazīstamo tīruma aršanu un ecēšanu, saka:

*Šchè tohp muhsu dwehsele apkohpta, uf muhfchigu dfihwošchana [tā].
Šche tas sirdstihrumà tohp arts un ezzehts, lai tas nebuhtu wairs zeets, bet paliktu par mihkštu un augligu femmi. Šchè tas leelais šehjejs (neapnizzis), kas rihta agrumà zehlees; neapnizzis šrahda sawu, debbefkigu [tā] šehklu šehdams — un wiņsch pats to leetus un šaules-siltumu derrigà laikà fchehligs dohd klaht, lai ifdohd baggatus auglus, un kad wiņsch suhtihs sawus Engelus uf plaušchanas deenu, ka tad atraštohs pilnas wahrpes, ko tee warretu šakraht kuhlišchôs un debef-šchkuhnîs glabbaht. — Bet zaur ko tad tahds šwehts darbs tohp paftrahdahts? Kahds irr tas arklis — kahdi tee ezzešchi — kahda ta šehkla? Uf wišsu to atbild tas weenigs wahrds: Tee irr tee šwehti Deewa wahrdi! (LVVA 1851: 198. lp. o. p.)*

Mācītājs R. Klots garīgo dzīvi, kalpošanu Dievam tēlo romantiski, gaišās krāsās, tā līdzinās zemes kopšanai, labības sēšanai, audzēšanai un bagātas ražas novākšanai. Dieva vārdus viņš salīdzina ar „rihta šauliti pehz nakts-tumsības“ (LVVA 1851: 199. lp. o. p.), kā arī „Woi ar šcho šaldu peenu ne ešsam ari mehî meerinati“ (LVVA 1851: 201. lp.). Minētajos sprediķa fragmentos iezīmējas romantisms, kas, pēc Ināras Klekeres domām, jau 1816. gadā veidojās Berlīnes Universitātes mācībaspēku vidū (Klekere 2011: 91), un Berlīnē ir studējis arī R. Klots.

Tomēr romantisms R. Klota sprediķī izpaužas fragmentāri, tāpat kā 18. gs. beigās dzejas publikācijās, kā to novērojuši I. Klekere (2011: 105).

Mācītājs Klots vērsās pret tiem, kas savu ticību nav pienācīgi kopuši, un salīdzina tos ar nevīžīgu zemkopi:

*Kàdehl! tu to femmi liciš maitaht no pašauls kahjahm un ratteem?
Kàdehl! tu to nenokruftijis kà Kriřtus apšehtu tihrumu. Kàdehl! tu to neaptaisijis ar šehtahm un ar grahweem un aifdfinnis tohs putnus? (LVVA 1851: 200. lp.)*

Te aprakstīta arī etnogrāfiska zemkopības aina, kas jau 20. gs. sākumā ir zudusi. To piemin valodnieks Juris Plāķis, raizējoties par sena zemkopības veida iznīkšanu un reizē arī vietvārdu zudumu. J. Plāķis (1936: 1) ir novērojis: „Glūži tāpat pazuda nosaukumi senajiem aptaisītajiem un apžogotajiem dārziem jeb laukiem, kad iznīcināja sētas un žogus un laukus pārkārtoja un pārdalīja pēc jauniem lauksaimniecības paraugiem.“

Šajās iepriekš citētajās Klota sprediķa rindās ieskanas aicinājums uz kristīga zemnieka ideālu izturēšanos — pielūgt Dievu un pārmest

krustu apsētām laukam. Šādu zemnieka dievbijību baznīca audzinājusi gadsimtiem ilgi.

Simboliski putns kā ļaunums, kas iznīcina dvēselē sētu Dieva sēklu, Klota sprediķī minēts atkārtoti: „[...] tai dwehšelei, kas teem putneem ļahwuši, to labbu šehklu apehšt“ (LVVA 1851: 200. lp.).

Mācītājs R. Klots sprediķī vismaz divas reizes vērsās pret tiem, kas pāriet svešā ticībā un cer uz pasaules labumiem: „kas pee šchihs draudfes bija peelikti no mafahm deenahm, atšchkihrahs no mums un zittu šweščhu tizzibu kahroja — zerredami pašaules labbumus“ (LVVA 1851: 201. lp. o. p.); „kas zittam Kungam kalpo, neka tam trihf weenigam Deewam — prohti tai pašaulei — woi šawam wehderam“ (LVVA 1851: 200. lp.).

19. gs. vidū no Mālpils luteriskās draudzes pārgāja pareizticībā 400 cilvēku (KV 1911: 2587), bet no kaimiņu Suntažu draudzes — 1500 cilvēku (KV 1921: 4071), mazliet mazāk nekā puse suntalnieku. Vēsturniece Ieva Pauloviča, aprakstot Mālpils Dievmātes Patvēruma Pareizticīgo draudzes darbību, balstoties uz arhīva dokumentiem, piemin, ka tēvam Aleksejam Lavrovam, „kurš te darbojās no 1847. gada līdz 1858. gadam, [...] bieži nācās aizstāvēt savā draudzē pārgājušos zemniekus, īpaši cīnoties ar Mālpils Luterāņu draudzes mācītāju Oto Robertu fon Klotu, kurš savukārt darīja visu, lai atrunātu zemniekus pāriet pareizticībā, un nosodīja tos, kuri to izdarīja“ (Pauloviča 2011: 1/11).

R. Klota rīcība vērtējama kā drosmīga, jo cariskajā Krievijā ar represijām vērsās pret tiem, kas bija pret pareizticību. Toreiz, 1846. gadā (sprediķis tiek lasīts 1851. gadā), par šādu rīcību tika slēgts laikraksts „Tas Latviešu Draugs“ un tā izdevējs mācītājs Hermanis Treijs (*Johannes Hermann Trey*) izsūtīts uz Kauņu, represijās cieta arī laikraksta cenzors K. E. Napjerskis (*Carl E. Napjersky*) (Par to Klekere 2011: 50; Zelče 2009: 155–157).

R. Klots ir neiecietīgs arī pret tiem, kas piekopj elkdievību, teikdams, „kas šawu dwehšeli prettineekam nodewušchi un kas viņņus mahza pagahnu škohlās“. Mācītājs sprediķī min negatīvā nozīmē gan pagānu skolas, gan elkdievību, to pielīdzinādams citiem smagiem kristīga cilvēka grēkiem. Viņš atsaucas uz Svētajiem Rakstiem (1 Kor 6,9): „Nepeeewileetees; nedf mauzineeki, nedf elka-deewigi, nedf laulibas pahrkahpeji, nedz mihkftneeki, nedf fagli, nedf negaušchi, nedf dfehreji, nedf lazzeكلي, nedf laupitaji to Deewa walštibu neredfefs.“ (LVVA 1851: 201. lp. o. p.) Šajā pārmetumā vārdu savienojums *elka dievīgi* ir iekļauts starp daudziem negatīvas nozīmes vārdiem, kurus tagad publiskā runā neatļaujames lietot un kuri vairs nepieder pie vispārlietojamās leksikas. Te līdzās *elka dievīgiem* un *laulības pārkāpējiem*, minēti *mīkstnieki* ‘glēvuļi, rauduļi’ (ME II 643 *mīkstnieks*, arī

mīkstulis, ein Weichling, Zärtling), *zagļi*, *negauši*, *dzērēji* 'dzērāji', *lacekļi* 'zaimotāji, apmelotāji, mēlneši' (ME II 399 II *laceklis*, der Verleumder, Lästere), *maucinieki* 'staigūli, netikļi' (ME II 568 *maūcinieks*, ein Hurer) un *laupītāji*.

Mācītājs ar piemēriem rāda, kā Dieva vārds var mierināt lielās bēdās, kad mātes apraud savus mirušos bērnus. Viņš sniedz spilgtu bēdāšanās ainu:

Zik no jums mahtes, kad šchinnî draudfê brehkšchana tappe dfirdeta kà eekšch Ramas (Math. 2, 18), fchelošchana, raudašchana un daudf kaukšchanas, un daudf Raēles muhšu starpâ apraudaja šawus behrnus — un negribbejahs eepreezinajamas, jo tee nebija wairs, — zik tad no jums apbehdinatahm mahtehm irr atšpirgušchees pee teem wahrdeem ta Kunga, kas šakka: „Taws behrninšch naw wijs nomirris, bet tas dufs — un ef wiņņu ufmohtinafchu paftaras-deenâ!“ (LVVA 1851: 201. lp.)

Uz sprediķa beigām, apliecinādams Dieva klātesamību Dievnamā, R. Klots saka: „... arri pats tas Kungs un Peftitājs irr noštahjees muhšu widdû apraudfiht šcho šawu draudfi.“ (LVVA 1851: 202. lp.)

Šajos piemēros vērojama mācītāja emocionalitāte un izteikšanās veids. Viņš, izceļot kādu domu, kārtu virknēs sinonīmiskas nozīmes vārdus, panākdams spēcīgāku ekspresivitāti, ko uzskatāmi rāda vairāki sprediķa fragmenti, piemēram, skaļa bēdāšanās apzīmēta: *fchelošchana*, *raudašchana* un *daudf kaukšchanas*. Dzīves grūtību tēlojumā minēts bads, likstas, vajāšana, sitieni un cietums: „kas baddu un likštu — waijašchanas un šitteenus — un zeetumu paneššis“ (LVVA 1851: 201. lp.). Turpat tālāk: „Kas muhš šchkirs no Krihtus mihlehtibas — woi debbef, jeb bailiba jeb waijašchana, jeb badds, jeb plikkums, jeb likšta, jeb zobins?“ (LVVA 1851: 201. lp.) Tie, kas nepievēršas Dieva mācībai, raksturoti ar spēcīgu salīdzinājumu: „Mehf guļlam un šnaudam kà mirroņu šchkirštî, un nezillajam nedf kahjas nedf rohkas pee ta ihštēna Deewa-darba prohti muhšu šwehtišchanas, muhšu širds irr kà akmiņš un klints — neaugliga femme.“ (LVVA 1851: 199. lp.) Starp salīdzinājumiem ir savdabīgs: „... behdas un šahpes [...], kas mums ufkriht kà kahds štipri apbruņohts wihrs“ (LVVA 1851: 200. lp. o. p.). Pievēršanu ticīgo dzīvei mācītājs tēlo kā darba procesu, kurā izmantots āmurs un arkls: „Šcho niknu širdi, kas zeeta kà klints, wiņfch šagraufch ar to ahmuri, kas kalnus šašitt; šcho neaugligu femi wiņšch upplehšch ar to ašchu arkli šawas baušlibas ..“ (LVVA 1851: 199. lp., 199. lp. o. p.)

Garīgās dzīves kopšana, cilvēka dvēsele, iekšējā pasaule tiek asociēta ar sirdi. *Sirds* sprediķī tiek minēta daudzkārt (19 reīžu): *Šchē tas širds tihrumš tohp arts un ezzehts; muhšu širds irr kà akmiņš; šawahs širds bailēš kleeđf; tad eekriht tannî širdî kà labb-šataišihtâ femē; šawu širdi irr*

atwehris; Teeſcham ta dfihwibas ſaulite arri ſchè irr atſpìhdejuſi daudf ſìrdîs; arri pee tawas ſìrds zittkahrt tas bauſlibas arklis tikke peelikts to ufplehſt; ſcho ſtundinu eekſch tawas ſìrds kriht tà glabbaht; zik reif tu apbehdinahts ſazzijis ſawâ ſirdî; ar ſìrds behdahm; pee ſìrds leekam; Dewwa wahrds irr [...] ſohgis to dohmaſchanu un ſìrds aņņemſchanu ‘aņņemſanos’; ja mehs sawu ſirdi gribbetu dalliht un diwi Kungeem kalpoht; eſſam mannijuſchi pee ſawas ſìrds; bet Deews ufluhko to ſirdi; kur irr ta ſìrds, ne kas kalpo wehl dafcheem deewekleem, ko pee ſewim turr?

Starp vārda *sirds* lietojumiem ir arī frazeoloģismi, piemēram, *jaraud sawâ ſirds dibbenâ*. Vārdu savienojums *sirds dibenâ* uzskatāms par novecojušu, tagad — *sirds (dvēseles) dziļumos* (LFV II 1996: 366). Savdabīgs izteiciens *nikna sirds, kas cieta kā klints: ſcho niknu ſirdi, kas zeeta kâ klints*, sal. *cieta sirds ‘saka, ja cilvēks ir neiejūtīgs, nežēlīgs, cietsirdīgs’* (LFV II 1996: 346). Klota izteicienu varētu uzskatīt par pārveidotu frazeoloģismu. Frazeoloģisms *likt pie sirds: lai to pee ſirds leekam* ar nozīmi ‘cenšoties ietekmēt kādu, sirsnīgi ko ieteikt’ (LFV II 1996: 354) atbilst mūsdienu valodai.

4. Roberta fon Klota sprediķa valodas īpatnības

4.1. Ortogrāfija

R. Klota sprediķī lietotā latviešu valodas ortogrāfija lielā mērā atbilst 19. gs. pirmās puses rakstībai, tāpēc pilnībā to šeit neapraktīsim. Viņa jauninājums varētu būt vienkāršā < v > lietošana dubultā < w > vietā: *voi ikveens darbojahs eekſch tahm Deewa leetahm*. Atsevišķos gadījumos ir tomēr rakstīts skaidrs dubultais < w >: *Voi tad ſchee kahdi ſvehtki? — Ne, m. t. b., ta gan naw; Weena deena eekſch taweem pagalmeem; Tee irr tee ſvehti Deewa wahrdi*. Reizēm grūti izšķirt, kura no grafēmām lietota. Nav izslēdzama iespēja, ka šķietamais < v > tomēr ir tikai < w > rakstības paveids, nevis apzināts citas grafēmas lietojums. Tāpēc rakstā gan šķietamais < v >, gan < w > apzīmēti ar tradicionālo < w >.

Atšķirīgs no sava laika paraduma ir grafēmas < x > lietojums, lai apzīmētu skaņu kopu [ks] vārdā *teksts: Par ſcheem paſcheem runna tee t e x t e s -wahrdi; No ſchi Deewa wahrda ſakka muhſu t e x t i s*.

R. Klots rokrakstā neapzīmē skaņu /ķ/, bet raksta tikai < k >: *Bet mehs, kas mahzijuſchees ſazzihrt ar kehniņu Dahwidu; neapnizzis ſtrahda ſawu, debbefķigu ſehklu ſehdams; debess ſchkuhnîs glabbaht; muhs raht un ſchkihſtiht; tur irr ſchkelſchanas un ſchkirſchanas*. Rakstos netiek šķirts arī /g/ no /ğ/, abus līdzskaņus apzīmējot ar < g >: *tohpam pahrwehrstiti eekſch Kriſtus Jefus ģihmi; irr ſohgis; abbeja puſſê greefigs fohbins*. Reizēm netiek uzrādīts /ļ/ un /ņ/ mīkstinājums: *deewekleem, fajli, engelus*.

R. Klots apzīmējis mīkstināto /r̥/ pronomēna *kuŗš* formās: *zaur kuŗra bruhzehm mehs eššam dfeedinahiti; darrija dfihwus, kuŗrus gribbedams*, bet citur, piemēram, *Apušt. Pehtera wahrdeem*, /r̥/ mīkstinājuma trūkst.

Nebalsīgais /s/ no balsīgā /z/ šķirts ar burta < f > pārsvītrojumu: *wišseem, šawā, šwehdeenu; Jefus, bafnizas, finnam*. Tāpat šķirti /š/ un /ž/: *fchelošchana, schinnî, eekšch; muhfchigas, dafcheem*. Tomēr visai bieži < f > pārsvītrojuma trūkst: *muhfu, fehclu, tumfchi*.

Prepozīcijas *aiz, bez, uz* R. Klots raksta ar < f >: *kas irr bef traipekļa un bef grumbas; kahdeļ šchi leeta naw nolikta uf kahdu šwehdeenu*; tāpat arī prefiksu atvasinājumos: *aifdfinis tohs putnus; befwainiga; lai ifdohd baggatus augļus; kas ufnehmušchi to dfihwibas gaudiņu*. Tajā pašā laika periodā mācītājs F. V. Veirihis prepozīcijas rakstījis ar < s > (Paegle 2019: 127). R. Klota sprediķa tekstā ar garo < f > vārda galā visai bieži rakstīti arī pronomēni *es, mēs: ef, mehʃ*, kur tam noteikti nav fonētiska, bet tikai grafiska nozīme.

Negācija *ne-* tiek rakstīta ne vien šķirti no verba: *ne allojahs, ne buhtu, ne ešmu, ne gribb, ne kalpo, ne taptu, ne-ifšakoht*, bet arī koprakstījumā: *nebuhs, negribb*. Adverbs *nekad* rakstīts kopā, salīdzinājuma partikula *nekā* gan kopā: *nekā*, gan šķirti: *ne kà, ne ka*, bet saiklis *nevien, bet arī* kopā: *neween — bet arri*. Nomeni ar negāciju *ne-* rakstīti kopā: *nenofeedfiba, nezeenigu*.

Vārdu *debess* pamatformā R. Klots parasti raksta ar vienu < s > kā vārdu bez galotnes: *debbes*, bet citos locījumos ir lokāmā galotne: *debbešu-tehwa, debbešis*.

4.2. Fonētika

Dažos R. Klota rakstītos vārdos lietota fonētiska, nevis morfoloģiska rakstība, piemēram, *šwehdeena* ar /t/ asimilatīvu zudumu. Adjektīvā *kūtrs*, tāpat kā daļā vidus izlokšņu, vārda beigās iesprausts /i/ galotnes -s priekšā: *buhtu kuhtris šwehdeenā šchurp atnahkt*.

Pēc sava laika tradīcijas rakstīti vārdi *waijaga, waijašchana* — ar < i > *aiz < a > vai < e >*, ja nākamā zilbe sākas ar < j > (par to Bergmane, Blinkena 1986: 42). Formā *ifeij* uzsvērtā pozīcijā pagarināts *ej* (Pokrotiece 1991: 205). Imperatīva formās *sakajt, dfennajtees* divskaņa /ai/ otrais komponents rakstīts ar līdzskaņa grafēmu < j > tāpat kā Jekaba Langes laikā (Pokrotiece 1991: 203).

R. Klota tekstā lietota forma *akmiņs*: *Muhsū širds irr kà akmiņs un klints — neaugliġa femme*; kas, ja vien nav rakstības kļūda, „rāda nepārveidotu s vārda beigās pēc ņ, piem., *cilvēciņš*“ (Pokrotiece 1991: 206), kā tas vērojams G. Manceļa, E. Glika, J. Langes u. c. agrāku laiku autoru darbos.

4.3. Morfoloģija

4.3.1. Substantīvu formas

Substantīvu lietošanā ir atsevišķas īpatnības — atšķirīga no mūsdienām vārda pamatformas galotne un deklinēšana. Substantīvu *o*-celmu vietā lietoti *ījo*-celmi: *arklis: ar ašchu arkli; āmuris: ar to ahmuri*. Dažu substantīvu *ā*-celmi aizstāti ar *ē*-celmiem, piemēram, *vārpe: pilnas wahrpes; vaine: nedf no šavas grehku waines*. Vārds *ecēšas* lietots vīriešu dzimtē: *kahdi tee ezzešchi*. Tāda forma atrodama arī Stendera, Langes un Bergmaņa vārdnīcās (Zemzare 2011 [1961]: 351). Lietvārdi *akmins, zobins*, tāpat kā daudz 18. un 19. gs. autoru darbos, lietoti ar *-i-* vēsturiskajā piedēklī: *aššaks ne ka abbejā puššē greefigs fohbins; paleek par ašši un greefigu fohbini*. K. Milēnbaha „Latviešu valodas vārdnīcā“ *zuobins* uzrādīts kā viens no plašāk lietotajiem vārda variantiem tā laika vārdnīcās un Vidzemes izloksnēs (ME IV 756).

Tāpat kā J. Langes „Latviešu Ārstē“ (Pokrotniece 1991: 207), F. V. Veirīha sprediķi (Paegle 2019: 129), arī R. Klota sprediķi ir atrodamas *i*-celma formas ar senu īsu < i > dsk. datīva galotnē *-im: kas preekšch a z z i m irr; pee šawahm kruhtim*.

Lietvārds *šķūnis* lietots kā sieviešu dzimtes (?) *i*-celms dsk. lokatīvā (sal. vācu *die Scheune*): *debess šchkuhnš glabbaht*. Iespējams, ka lietvārds *šķirsts* lietots kā *ījo*-celma substantīvs: *Mehs guļlam un šnaudam kà mirroņu s k i r š t ī*. Sprediķi ir lietota *ā*-celma ģenitīva forma no vārda *mūžs: šcho muhfchas zellu štaigajohht*. Tas varētu rādīt rakstītāja nepilnīgu latviešu valodas prasmi, kaut, iespējams, sieviešu dzimtes forma fiksēta arī citos avotos (ME II 680).

Starp daudzskaitliniekiem, tādiem kā *aššaras, behdas, mohkas, kildas, šehrgas*, ir vārds vienskaitlī — *zāle* ‘viela slimību ārstēšanai’: *Tee nav wifs ta fahle no Gilead, kas mums ihfteni derr, muhf weššelus darriht*.

4.3.2. Substantīvu darināšana

Substantīvu darināšanā visbiežāk izmantota izskaņa *-šana*, ar to substantīvi darināti no tiešo verbu nenoteiksmes celma. R. Klota sprediķi ir konstatēti šādi darinājumi — *aicināšana: nedf no šawas a z i n a š c h a n a s*; *aņņemšana: irr šahzis to dohmašchanu un širds a pņemšchanu*; *apzēlošana: tas tehws to apfchehlošchanu*; *atdzemdināšana: tas atdfem dinašchanaš špehks to šwehtu Deewa-wahrdu*; *atdzīvināšana: atdfihwinašchana*; *atzišana: eekšch ta Kunga Jefus atfihšchanaš un pamahzišchanaš*; *bāršana: rahj par [...] bahršchanu*; *brēkšana: kad šchinnî draudfē brehkšchana tappe dfirdeta*; *būšana: šawu nezeenīgu buhšchanu noraudadami*; *ciešana: wiņņa zeešchana*; *domāšana: un irr šohgis to domašchanu un širds aņņemšchanu*; *draudēšana: ar šaweem draudešchanaš lahšteem*; *dzīvošana:*

uf muhfchigu dfihwoščhana [tā!], *Jefus dfihwoščhana*, *no tahs Jefus dfihwoščhanas*; *iekārošana*: *ar* [...] *meešas eekahroščhanahm*; *iepriecināšana*: *eepreezināščhanas mums teeščham vaijaga šchinnī behdu-muhfchâ, špehzigu eepreezināščhanu*; *kaukšana*: *fchehlōščhana, raudāščhana un daudf kaukščhanas*; *miršana*: *no tahs Jefus dfihwoščhanas un mirščhanas*; *nopūšana*: *nekad nebuhtu ja-nopuhščhahs ar gruhthahm nopuhščhanahm*; *nīdēšana*: *rahj par* [...] *nihdeščhnu*; *paciešana*: *eekščh pazeeščhanas*; *pamācišana*: *pamahziščhana*; *pazušana*: *pafuščhana*; *pāršķiršana*: *lihdj pahrschkirščhanai tahs dwehšeles un ta garra*; *pestīšana*: *par to leelu peštiščhanas darbu štahšta*; *pieņemšana*: *peeņemščhanu eekščh wišša labba*; *plītēšana*: *rahj par* [...] *plihteščhanu*; *plaušana*: *uf plauščhanas deenu*; *raudāšana*: *raudāščhana*; *sadraudzēšana*: *ta sadraudfeščhana*; *staigāšana*: *wiņņa staigaščhana*; *svētīšana*: *muhsū šwehtiščhanas*; *šķeļšana, šķiršana*: *tur irr schkelščhanas un schkirščhanas*; *taisnošana*: *un muhsū taišnoščhanas dehj*; *uzbraukšana*: *ta debbešî ufbraukščhana ta Kunga*; *vajāšana*: *kas behdu un likštu — vaijaščhanas un šitteenus* [...] *paneššis*; *valdišana*: *bafnizas-waldiščhana*; *zūdišana*: *tur irr nemeeri un fuhdiščhana*; *želošana*: *fchehlōščhana, raudāščhana un daudf kaukščhanas*.

Atgriezeniskie substantīvi ar -šanās sprediķa tekstā nav lietoti, to vietā atrodami vairāki atvasinājumi ar -šana: *apņemšana*: *irr sahzis to dohmaščhanu un širds apņemščhanu* (nevis *apņemšanos*); *nopūšana*: *nopuhščhahs ar gruhthahm nopuhščhanahm* (nevis *nopūšanos*); *šķeļšana, šķiršana*: *tur irr schkelščhanas un schkirščhanas* (nevis *šķeļšanās* un *šķiršanās*).

Substantīvu ar -šana lietojums Klota valodā var atšķirties no mūsdienu valodas ar gramatisko skaitli: *šavu meešu pee krušta irr šittušchi ar tahm kahribahm un meešas eekahrohščhanahm* (nevis *iekārošanu*); [...] *Jefus wahrdi — Jefus darbi — wiņņa zeeščhana* (nevis *ciešanas*) un *nahwe pee krušta*.

Substantīvu atvasinājumi ar izskaņu -ība ir lietoti samērā daudz, tie ir vārdi, kas parasti arī mūsdienās: *cerība*: *šawas muhfchigas zerribas*; *dievība*: *rahj par* [...] *Elka-deewibu*; *dzīvība*: *tahs muhfchigas dfihwibas*; *labprātība, laipnība*: *kas irr* [...] *labbprahtiba, laipniba*; *laulība*: *laulibas pahrkahpeji*; *liksmība*: *kas irr* [...] *lihgs miba*; *mācība*: *rahj par* [...] *wiltigahm mahzibahm*; *mīlestība*: *ta mihleštiba Dewa ta Tehwa*; *patiesība*: *eekščh tawas pateešibas*; *saderība*: *woi laulati draugi* [...] *šaderribâ dfihwo*; *skaudība*: *rahj par* [...] *škaudibu*; *slimība*: *tur irr šlimibas un šehrgas*; *tičība*: *Mihli tizzibas beedri*; *viltība*: *wiltiba naw atrašta*; *želastība*: *ta fchehlauftiba muhfju Kunga*.

Starp darinājumiem ar *-iba* ir tādi vārdi, kurus mūsdienās lieto reti vai nelieto nemaz: *bausliba* 'baušļi, to mācība': *tas b a u s l i b a s arklis*; *bezvainība* 'nevainība': *zaur šawu bef wain i bu*; *kāriba* 'kārdinājums': *tai pašalei un wiņņas ka h r i b a h m*; *nenoziedzība* 'nevainība': *zaur šawu nen of e e d f i b u*. Daļa atvasinājumu ir tādi, kam tagad ir cita nozīme, piemēram, *burvība* nenozīmē 'burvestība; buršanās', kā Klots to ir lietojis, bet gan 'neparasts skaistums': *rahj par Elka-deewibu, burwibu*. Vārdu *tumsība* tagad lieto ar nozīmi 'neizglītība', nevis 'tumsa' kā sprediķī, kaut gan arī te ir nozīmes pārnesums plašākā kontekstā: *špihd kà rihta šaulite pehz nakts tum š i b a s*.

Daļa tā laika darinājumu ar *-iba* mūsdienās vairs netiek lietoti, to vietā izmanto īsāku vārdu, piemēram, *dušmība* 'dusmas', *eenaidība* 'ienaidis', *bailiba* 'bailes'. Jāpiebilst, ka Klota sprediķī atrodama gan *bailiba*, gan *bailes*: *Kas muhs šchkirs [...] jeb b a i l i b a jeb waijašchana; kurròs gan no b a i l e h m bija ja-ijnihkft*.

Līdzīgi lietoti atvasinājumi ar izskaņu *-ums*. Te ir substantīvi, kas parasti mūsdienās: *agrums*: *kas rihta agrum à zehlees*; *cietums*: *kas [...] z e e t u m u paneššis*; *gaišums*: *lai tohs darram par [...] weenu g a i š c h u m u u f wiššeem muhšu zēlleem*; *labums*: *zerredami pašales l a b b u m u s*; *siltums*: *wiñsch [...] šaules š i l t u m u derrigà laikà fchehligi dohd*; *tīrums*: *tas širds t i h r u m s*; *trūkums*: *tur irr t r u h k u m s un bads*; bet vārds *plikums* lietots ar nozīmi 'nabadzība' (ME III 345, die Armut): *Kas muhf šchkirs no Kriftus mihleštibas — voi debbef, jeb bailiba jeb waijašchana, jeb bads, jeb p l i k k u m s, jeb likšta, jeb fohbins?* Mūsdienās neierasts ir vārds *nopelnums* 'nopelns, alga', kas sprediķī lietots vairākas reizes: *un wiņņa dahrga n o p e l n u m a pee krušta*; *tas grehku n o p e l n u m s irr ta nahwe*; *ar Kriftus dahrgu un šwehtu n o p e l n u m u*. Vārds *nopelnums*, spriežot pēc vārdlietojuma periodikā, izplatīts 19. gs. un retu reizi 20. gs. sākumā.

Vairāki darītāju apzīmējumi, kas darināti no verbiem, atvasināti ar piedēkļiem *-ējs, -tājs* — *dzērējs* 'dzērājs': *nedf d f e h r e j i [...] to Deewa walftiba neredfjehs*; *pārkāpējs*: *nedf laulibas p a h r k a h p e j i [...] to Deewa walftiba neredfjehs*; *sējējs*: *Šchè tas lelais š e h j e j s [...] neapnizzis štrahda; laupītājs*: *nedf l a u p i t a j i [...] to Deewa walftiba neredfjehs*.

Personu apzīmējumi darināti arī ar piedēkli *-nieks* — *grēcinieks*: *jo mehs greh z i n e e k i wišši lihdf*; *ienaidnieks*: *kas irr Kriftus e e n a i d n e e k i*; *maucinieks* 'staigulis, netiklis', *mikstnieks* 'glēvulis, raudulis': *nedf m a u z i n e e k i, [...] nedf m i h k f t n e e k i [...] to Deewa walftiba neredfjehs*; *pretinieks*: *woi kas šawu dwehšeli p r e t t i n e e k a m nodewušchi*.

Visai bieži Klota sprediķī atrodami arī atvasinājumi ar *-(e)kl-*. Tie ir gan mūsdienu valodā tādā pašā nozīmē lietoti lietvārdi — *loceklis*: *lihdf pahršchkir-šchanai tahs dwehšeles un ta garra, to l o h z e k l u un to šmadfenu*; *māceklis*: *tee m a h z e k l i un Apuštuli*; gan vārdi ar nedaudz atšķirīgu nozīmi — *dieveklis*

'elks': *Kur irr ta širds, ne kas kalpo wehl dafcheem de ewekleem, ko pee šewim turr?*; *spīdeklis* 'apgaisojums': *lai tohs darram par muhsu kahju špihdekli*. Divi lietvārdi mūsdienu valodā vispār netiek lietoti — *laceklis* 'zaimotājs; apmelotājs': *nedf lazzecli* [...] *to Deewa walfhibu neredfjehs*; *traipeklis* 'traips': *kurrai nebuhtu ne kahds traipeklis, nedfgrumba, nedfzitta kahda waine; kas bef traipekla un befgrumbas*.

Savā sprediķī Klots labprāt lietojis arī deminutīvus, kas darināti atbilstoši tradicionālajam rakstu valodas modelim ar piedēkļiem *-iņ-* un *-īt-*, piemēram, *kā mahte darra ar šawu nemeerigu behrniņu*; *taws behrninfch naw wifs nomirris*; *EEKŠCH WIŅŅA ŠCHEHLAŠTIBAS GAIFMIŅAS*; *šchi irr ta gaifmiņa kas wiņņam špihd*; *no šchi šinnepa graudiņa*; *kas ufnehmufchi to dfihwibas graudiņu*; *kas šcho štundinu eekšch tawas širds kriht*; *ko tee warretu šakraht kuhliščōs*; *špihd kā rihta šaulite pehz nakts*; *ta dfihwibas šaulite arri šchē irr atšpihdejuši*.

4.3.3. Adjektīvi

Adjektīvu sprediķī ir samērā maz, tie ir primāri vārdi, kā *akls, ass, ašs, baģāts, ciets, dārgs, dzīvs, kūtris, labs, liels, mīksts, mīļš, nikns, pilns, salds, stiprs, svešs, svēts, tukšs, tumšs, vecs, vesels*, piemēram, *lai tas nebuhtu wairs zeets, bet paliktu par mihkstu un augligu femmi*; *Tee irr tee šwehti Deewa wahrdi; woi naw welti šluddinati un neatgreesīsees tukfchi*; kā arī atvasināti vārdi, galvenokārt ar izskaņu *-īgs*: *auglīgs, bezvainīgs, cienīgs, derīgs, dusmīgs, griezīgs, iznīcīgs, kristīgs, mierīgs, mūžīgs, neauglīgs, necienīgs, neiznīcīgs, nemierīgs, pilnīgs, spēcīgs, vienīgs, viltīgs, žēlīgs*, piemēram, *paliktu par mihkstu un augligu femmi*; *no šawas muhfchigas aizinašchanas; kā mahte darra ar šawu nemeerigu behrniņu*. Starp atvasinājumiem ar *-īgs* ir atvasinājums *brīn-išķīgs*: *Ak teescham un pateesi briniščkiġs irr tas atdfemdinašchanas špehks*; saliktenis *trīsovienīgs*: *kas zittam kungam kalpo, ne kā tam trihfweenigam Deewam*. Ir daži atvasinājumi ar *-ens* — *īstens*: *weena ihštena Kriftus-bruhte; pee ta ihštena Deewa-darba*; ar *-āds*: *visāds*, un *-ējs*: *abējs*.

Adjektīvam *ass* ir paralēli varianti — *ass* un *ašs*: *šwehti tavus ašsus wahrds pee mums*; *šcho neaugligu femi winfch ufplehšč ar to ašču arkli šawas baušlibas*. Vārds *ašs* ar nozīmi 'ass' reģistrēts arī ME I 147.

Vairākas reizes tekstā lietotas adjektīvu pārākās pakāpes formas: *aššakš ne ka kahds abbejā puššē greefīgs fohbins; weena deena eekšch taweem pagalmeem* [...] *irr labbaka ne ka tuhkšošchas zittas*.

Atsevišķos gadījumos sprediķī lietots adjektīvs ar noteikto galotni — vīriešu dzimtes vsk. nom./vok.: *Bet tu ak šwehtais Deews šwehti muhf; Tee irr tee wahrdi, ko tas wiššuspehzigais šwehtais un fchehligais Deews* [...]

uf teem tehweem irr runnajiis; irr ufaudfis tas leela is kohks tahs kriftigas draudfes; dsk. nom./vok.: ak, mi hlee, bet citos locījumos — nenoteiktā galotne: scho nea ugligu femi; tahs kriftiga s draudfes. Nenoteiktā galotne reizēm lietota arī vokatīvā: *Mi hli tizzibas beedri!*

4.3.4. Pronomeni

Personu pronomeni R. Klota sprediķī ir tie paši kā mūsdienu valodā. *Es, tu*, kā arī atgriezeniskais *sevis* ar prepozīcijām lietoti vecā instrumentāļa formā: *Un kad juhs ar man [n]im ar sirds behdahm redfehjuhchi schinnis gaddôs; arri tu ešsi kohpts un pee tewim irr štrahdahts ka waijaga; Kur irr ta sirds, ne kas kalpo wehl dafcheem deewekeem, ko pee sewim turr? Savukārt akuzatīvā lietotas bezgalotnes formas tev, sev: Eij prohm, ef tew nekad ne-efmu pafinnis; Tad lai pahrraudfamees sew pašchus kahdi mehs ešsam.* 3. pers. pronomeni *viņš, viņa* lietoti arī norādāmā pronomena *tas, tā* nozīmē: *Arri tu ešsi kohpta no scheem Deewa-wahrdeem, -- woi tu ešsi mannijsi wiņņ u atfdeminašchana spēhku?; tad tu gan redfeši kahds dfihwibas kohks ufaugs ka tu no wiņņ a lappahm warreši dfihwoht muhshigi.*

Norādāmie pronomeni ir līdzīgi mūsdienu valodai, lokatīvā lietotas tikai formas *šini, tanī, šinīs*: *Juhs schodeen schē schurp ešsat saazinati schin nī sawā Deewa-nammā; tad eekriht t a n n ī sirdi kà labb-sataišihtā femē; Bet schin n ī s leetās mehs ufwahram daudf zaur to, kas muhs ir mihlejis.*

Pronomens *tas* bieži lietots arī vācu valodas noteiktā artikula funkcijā: *Ta fchehlastiba muhšu Kunga Jefus Krištus, ta mihlestiba Deewa ta Tehwa un ta šadraudfēschana ta Šwehta Garra lai irr ar mums wišseem; un tas grehku nopelnums irr ta nahwe.*

4.3.5. Verbi

Verbu lietojums R. Klota sprediķī atbilst 18. un 19. gs. rakstu valodai. Īstenības izteiksmē lietota galvenokārt verba vienkāršā un saliktā tagadne, vienkāršā un saliktā nākotne.

Tagadnes dsk. 1. pers. verbi parasti ir ar galotni *-am*: *ešsam, guļlam, nefinnam, šauzam, šnaudam, ufwahram* ‘uzvaram’, *waidam*.

Tagadnes 3. pers. refleksīvo verbu formas, neatkarīgi no verba celma, lietotas ar garo patskani /ā/ galotnē: *darbojahs, dfenahs, ifplattahs, neturahs, raugahs*. Šāda īpatnība „raksturīga latviešu rakstu valodai, sākot ar visvecākajiem 16. gs. tekstiem, sarunvalodā un izloksnēs tā sastopama līdz pat mūsdienām“ (Pokrotniece 1991: 209–210).

Pāris gadījumos verba pagātnes galotne ir *-e*: *nešše muhšu šehrgas*; te pagātnes 3. pers. *nese* varētu būt dialekta forma, sens *ē*-celms (Endzelīns

1951: 679), bet ciešamās kārtas palīgverba *tikt* pagātnes forma *tike* ir jaunināta, iespējams, viduslejasvācu valodas ietekmē (Blese 1929: 29): *tas baušlibas arklis t i k k e peelikis to ufplehšt*. Šādas verbu pagātnes formas ar < e > galotnē līdz 19. gadsimta vidum bija izplatītas daudz biežāk (sal. Vanags 2015: 53).

Spreidīķī ir daži verbi, kuru tagadnes celma forma atšķiras no mūsdienās lietotās:

atrasties — *atronas: ka wiššur arri wehl a t r o h n a h s tahdu, kas irr Krištus eenaidneeki*, lietots kā tagadnes *no*-celma verbs (ELVG: 750);

iepriecināt — tagadnes 3. pers. ir *iepriecinā* kā daļā vidus izlokšņu (Rudzīte 1964: 134): *kas muhs e e p r e e z i n a h wiššas muhšu behdās*;

snaust — vidus izlokšņu forma tagadnes dsk. 3. pers. ir *snaudam* (Rudzīte 1964: 134): *Mehs gullam un š n a u d a m*.

Atšķirīga celma forma varētu būt arī tagadnes 3. pers. forma ar galotni *-a*: *apdrauda: Ka tee Deewa-wahrđi muhs a p d r a u d a weenumehr šazzidami*.

Vēlējuma izteiksmē visās atrodamās vsk. un dsk. personās lietots formants *-tu* resp. *-tos*: *un ja tu šchodeen wehl ta g r i b b e t u darriht; lai tas nebuhtu wairs zeets, bet p a l i k t u par mihkštu un auglīgu femmi; ka tad a t r a f t o h s pilnas wahrpes, ko tee w a r r e t u šakraht kuhlišchôs; lai zikweku dwehšeles a t d f i h w o t o h s un p e e d f i m t u no jauna; ja tahds šchodeen šchurp b u h t u a t n a h z i s, tam ef gribu ufšaukt; ja tas Kungs nebuhtu b i j i s ar šaweem wahrdeem*.

Atstāstījuma izteiksme lietota gan vienk. tagadnē, gan nākotnē: *No šchi Deewa wahrda šakka muhšu textis, ka tas e š š o h t d f i h w s; Deewa wahrđi, kas šakka, ka ta n o t i k š c h o h t u f p r e e k š c h u*.

Vajadzības izteikšanai spreidīķī visai bieži ir lietota konstrukcija ar dat. + *jā-*: *Kapehz mums nu irr ja - a i f k a w e h šawu deenas-darbu?; nahk tas laiks, kad ikkatram ja š a k k a, k a Iabs šazzija uf Zowaru; woi no ta mums šchodeen n a w j a - l e e z i n a p r e e k š c h Deewa un zilwekeem; mums arween no jauna pee wiņņa zelleem j a k r i h t un ja - f a k k a; tev bija ja - š a k k a*. Vairrākkārt vajadzība ir izteikta ar konstrukciju *būt* + nenoteiksme — gan citātos no Bībeles: *ka tam n e b u h f t u k š c h a m p e e w i ņ ņ a a t g r e e š t e e s, bet darriht, ka wiņņam patihk, — un ka tam b u h f i f d o h t e e s, u f k o t a s t o h p f u h t i h t s; wiššeem b u h f e e e t Deewa walftibâ zaur daudf zeefchanam*; gan autora paša tekstā: *jo jums b u h f p i l n i g e e m b u h t*. Reizēm vajadzība ir izteikta leksiski ar verbu *vajadzēt*: *woi ta Deewa-kalpošchana pee mums noteek k a w a i j a g a; arri tu ešši kohpts un pee tewim irr štrahdahts ka w a i j a g a; eepreezinašchanas mums teešcham w a i j a g a šchinnî behdu-muhfchâ; tad mums nepetruhks, kas mums w a i j a g a*.

Pavēles izteiksmes vsk. 2. pers. forma sakrīt ar īstenības izteiksmi: *Bet tu ak šwehtais Deews, š w e h t i m u h f e e k š c h t a w a s p a t e e š i b a s*. Dsk. 2. pers.

lietotas formas ar galotni *-ait*, t. i., *-ajt* vai *-ajit* (par to Endzelīns 1951: 888): *dfennajtees pehz šwehtišchanas; Śakajit jelle — t. b.,— woi tad eššam mehſ [..] šwehta garra pilni*. Dsk. 1. pers. pamudinājums izteikts ar nākotnes formu: *A pzerrešim tad pehz scheem wahrdeem, ko nupatt klausfijufchees [..] un jautasimees; šohlišim wiņņam śchodeen atkal; un luhgšimees beidfoht*; vai arī ar tagadnes formu un partikulu *lai*: *Tad lai pahrraudfamees sew pašchus kahdi mehš eššam, un lai praššamees, woi mehš eššam tahda draudfe; Tadehl lai wišši pateizam sawam Deewam*. Reizēm imperatīva formu pastiprina partikula *jele*: *ne dohma jelle aifbildinatees*. Imperatīva dsk. 1. pers. forma *lai pahrraudfamees* veidota no verba nenoteiksmes saknes — *pārraudzīties*.

Verba divdabju formas sprediķī ir lietotas visai bieži, trūkst tikai darāmās kārtas tagadnes divdabju ar izskaņām *-ošs, -ošā* un nelokāmo divdabju ar *-am, -ām*.

Darāmās kārtas pagātnes divdabji ar *-is, -usi, -ies, -usies* veido verbu saliktus laikus, reizēm izlaižot palīgverba tagadnes formu *ir*: *Arrī mehš eššam gruhtusgaddus peedfihwojušchi; Es to Kungu ešmu redfejis un manna dwehsele irr meerig tappuši; zik reiftu apbehdinahts šazzijis šaw širdī: Kur es maiſi ņemšchu; bet mehš, kas mahzijušchees šazziht ar kehniu Dahwidu*. Šis divdablis lietots arī kā sekundārais predikatīvais komponents: *śchē tas lelais šehjejs, kas rihta agrumā zehlees, neapnizis štrahda*; un kā apzīmētājs: *Tas Gars ta debbešis ufbraukušcha Kunga*.

Kā vēl 19. gs. pirmajā pusē parasts (Rosenberger 1830: 60–61), šo divdabju vīr. dz. dsk. forma no atgriezeniskajiem vārdiem lietota arī sieviešu dzimtes nozīmē: *[..] bet arri wiššu to leetu dehl, kas zaur grehkeem zehlušchees; zik tad no jums apbehdinatahm mahthem irr atfpirgušchees pee teem wahrdeem ta Kunga*.

Ciešamās kārtas pagātnes divdabji ar *-ts, -ta* lietoti ciešamās kārtas laika formu veidošanā: vienkāršie laiki parasti ar *tapt*: *woi behrni tohp a udfeh ti eeksch ta Kunga Jefus atfihšchanas un pamahzišchanas; sche tas širds tihrums tohp arts un ezzehts; tad juhs fihdišēet un tapfeet klehpi nešti*; vienu reizi arī ar *tikt*: *Arri pee tawas širds zittkahrt tas baušlibas arklis tikke peelikts to ufplehšt*; saliktie laiki — ar *būt*, kas var būt arī izlaists: *Juhs śchodeen śchē eššat faaizinati; bet kadehl śchi leeta naw nolikta uf kahdu šwehdeenu?; zaur kuŕra bruhzehm mehſ eššam dfeedinati; bet śchi deena mums nolikta no bafnizas-waldišchanas preekschneekeem*. Šis divdablis lietots arī kā sekundāri predikatīvais komponents: *woi mehſ apkauneti no Jefu leelas mihleftibas, wiņņam ikdeenas pee kahjahm krihtam*; un kā apzīmētājs: *Kas mums ufkriht kà kahds štipri apbruņoh ts wihrs*;

zik tad no jums ap beh din a t a h m mahtehm irr atspirgušchees pee teem wahrdeem ta Kunga.

Ciešamās kārtas tagadnes divdabis ar *-ams* konstatēts tikai vienu reizi: *daudf Raēles muhšu starpā apraudaja šawus behrnus — un negribbejahs eepreezinajamas.*

Divdabis ar *-dams* lietots kā mūsdienās saistījumā ar verbu, bet ne par substantīva apzīmētāju: *ta wiņšch lih g s m o d a m e e s d f e e d*; arī veidojot divdabja teicienu: *ja winfch, a t f i h d a m s fawu grehku–buhfchanu* [...] *šawās širds bailēs kleeds ar Pahwilu; zittu šwešchu tizzibu kahroja — z e r r e d a m i pašaules labumus; Woi eššam mehs atšazzijušchi pa wiššam tai paššaulei un wiņņas kahribahm, ka Jefus Krištus darrija — eekšch wiņņa pehdahm m i h d a m i ?*

Divdabis ar *-ot* arī lietots dažas reizes: *Kur irr kam ne–muhfcham aššaras ne buhtu jabirrina šcho muhfchas zeļļu s t a i g a j o h t*; *šoħlišim wiņņam šhodeen atkal* [...] *un luhgšimees beidfoht ta*; divreiz tekstā atrodams arī tā laika rakstu valodā sastopamais, taču nevēlamais (Endzelīns, Milenbahs 1907: 148) *neizsakot* 'neizsakāmi': *par weenu n e i f s a k o h t leelu un špehzigu eepreezinašchanu; Ka winfch zaur šawu befwainibu un nenofeedfibu, un n e i f s a k o h t leelu mihlēštibu mums* [...] *muhšu waines ufrahda.*

Analizētajā R. Klota sprediķī atrodami arī atsevišķi verbi, kas mūsdienās vairs netiek lietoti, mainījušās nozīmes, atšķiras saknes vai piedēkļa forma: *aloties* 'klūdīties' (ME I 69): *Kas n e a l l o j a h s dafchkahrt wehl*; tagad plašāk pazīstams no R. Blaumaņa daiļrades; *audzēt* 'audzināt' lietots tāpat kā latviešu folklorā arī attiecībā uz cilvēkiem, ne tikai uz augiem vai dzīvniekiem (ME I 215, 216): *woi behrni tohp a u d f e h t i eekšch ta Kunga Jefus atfihšchanas un pamahzišchanas*; *birināt* 'birdināt' reģistrēts Zasā un Langes vārdnīcā (ME I 298): *kam ne–muhfcham aššaras ne buhtu ja–b i r r i n a*; *darūt* 'radīt': *zaur to wahrdu šawas muttes debbes un femmi ir darrijis*, bet turpat arī *darūt veselus: muhs weššelus darriht*; *darūt dzīwus* kā mūsdienās: *tas wahrds, kas d f i h w u s darra*; vai arī ar nozīmi 'veikt, rīkoties': *bet d a r r i h t, kas wiņņam patihk*; *dzisināt* 'dzesēt, atvieglot': *Tas naw wišš tas wiħns un elje, kas muhšu š a h p e s d f i š š i n a* (ME II 566, dzisināt 'atvēsināt'); *dzīties* 'tiekties': *woi wišša šchi draudfe arri d f e n n a h s, tahda draudfe palikt ikdeenas jo wairak; kā tee ušškubbina d f i h t e e s pehz teem Garra augleem; izdot* 'dot': *l a i i f d o h d baggatus augļus* (ME I 730, izduôt 2) izvīrzīties no iekšpuses, ļaut lai aug), mūsdienās šajā nozīmē parasti saka: *dod — lai dod bagātus augļus*;

palikt ‘kļūt’: *p a l i k t u p a r m i h k š t u u n a u g l i g u f e m m i*. Tomēr arī mūsdienu valodā verbu *palikt* lieto saitiņas *kļūt* nozīmē, kaut arī literārās valodas norma to neiesaka;

pārvērtīt ‘pārvērst’ (ME III 187 — no Glika Bībeles tulkojuma): *u n a u g a m i k d e e n a s u n p i l n ī g i t o h p a m u n t o h p a m p a h r w e h r t i t i e e k š c h K r i š t u s J e f u s g i h m i*;

uzvārēt ‘uzvarēt’ (ME IV 397): *B e t š c h i n n ī s l e e t ā s m e h s u f w a h r a m d a u d f z a u r t o , k a s m u h s i r m i h l e j ī s*.

Refleksīvo verbu lietošanā Klota sprediķī vairākos gadījumos ir vērojamas atšķirības no mūsdienām:

jautāties ‘jautāt’: *J a u t a š i m e e s , w o i t e e a r r i p e e š c h i h s d r a u d f e s t a h d u š p e h k u i r r p a r a h d i j u š c h i*;

pazusties ‘pazust’: *n e g r i b b , k a m u m s b u h s p a f u š t e e s*;

prasīties ‘prasīt, jautāt’: *u n l a i p r a š š a m e e s , w o i m e h s e š š a m t a h d a d r a u d f e*.

4.3.6. Prepozīcijas

Prepozīcijas un to pārvaldījums R. Klota sprediķī lielākoties atbilst mūsdienu latviešu valodas lietojumam. Atšķirības redzamas vairāku prepozīciju lietojumā: *caur, iekš, no, priekš, uz*, kas daļēji var būt radušās vācu valodas ietekmē.

caur — norāda darbības veicinātāju kā vācu valodā: *B e t z a u r k o t a d t a h d s š w e h t s d a r b s t o h p a f t r a h d a h t s ? ; B e t n o š c h i h s g r e h k u - n a h w e s t a s K u n g s m u h f g r i b b u f m o h d i n a h t z a u r t o b a l š i š a w a s m u t t e s ; B e t š c h i n n ī s l e e t ā s m e h f u f w a h r a m d a u d f z a u r t o , k a s m u h f i r m i h l e j ī s*.

iekš — lietots lokatīva vietā: *w o i b e h r n i t o h p a u d f e h t i e e k š c h t a K u n g a J e f u s a t f i h š c h a n a s u n p a m a h z i š c h a n a s ; w o i i k w e e n s d a r b o j a h s e e k š c h t a h m D e e w a l e e t a h m ; š c h o š t u n d i n u e e k š c h t a w a s š i r d s k r i h t t ā g l a b b a h t*.

no — var norādīt uz darbības veicēju ciešamās kārtas konstrukcijās: *š c h i d e e n a m u m s n o l i k t a n o b a f n i z a s - w a l d i š c h a n a s p r e e k š c h n e e k e e m ; t e e i r r t e w a h r d i , k o t e e š w e h t i w i h r i i r r u f r a k š t i j u š c h i , d f i h t i n o Š w e h t a G a r r a ; s a i s t i t a a r v e r b i e m s a c i t , z i n ā t , l i e c i n ā t p e c v ā c u v a l o d a s m o d e ļ a (s a g e n , w i s s e n , z e u g e n v o n) : N o š c h i D e e w a w a h r d a š a k k a m u h š u t e x t i s ; m e h s n e f i n n a m n o D e e w a , k a h d s w i n f c h i r r ; w o i n o t a m u m s š c h o d e e n n a w j a - l e e z i n a p r e e k š c h D e e w a u n z i l w e e k e e m*.

priekš — lietots adresāta nozīmē: *K u r e f m a i f i ņ e m f c h u p r e e k š c h t i k d a u d f e e m*; adverbīāli — lietvārda lokatīva *priekšā* nozīmē: *w o i n o t a m u m s š c h o d e e n n a w j a - l e e z i n a p r e e k š c h D e e w a u n z i l w e e k e e m*.

uz — var norādīt darbības nolūku, objektu, laiku: *Šchè tohp muhšu dwehsele apkohpta, uf muhfchigu dfihwošchana* [tāl]; *Un uf ko winfch tohp šuhtihst, ja ne uf to, lai zilweku dwehseles atdfihwotohs; tas wiššuspehzigais šwehtais un fchehligais Deews* [...] *uf teem tehweem irr runnajs; bet kadehļ šchi leeta naw nolikta uf kahdu šwehdeenu?*

4.4. Sintakses īpatnības

Tāpat kā daudzos 19. gs. sākuma un vidus tekstos, arī R. Klota sprediķī vācu valodas iespaidā nesaskaņotā apzīmētāja grupa bieži novietota aiz apzīmējamā vārda (par to Pokrotiece 1991: 217; Vanags 2013: 182): **Ta fchehlastiba muhšu Kunga Jefus Krištus, ta mihlestiba Deewata Tehwa un ta šadraudfješchana ta Šwehta Garra lai irr ar mums wiššeem; Kahds tas špehks to Deewa-wardu?; Ar šcho šaldu peenu šawas muhfchigas zerribas winfch muhf aplkušsina.**

R. Klota sprediķī nolieguma teikumos atšķirīgi no daudziem citiem sava laika avotiem, piemēram, F. V. Veiriha sprediķa (Paegle 2019: 140), konsekventi lietots divkāršais noliegums; *kurrai nebuhtu ne-kahds traipeklis; un kam nekad nebuhtu ja-nopuhšchahs ar gruhthahm nopuhšchanahm; tad mums nekad nepeetruhks, kas mums waijaga.*

Dažas savdabības un svārstības redzamas locījumu lietojumā. Arhaiska, ja vien autentiska, ir ģenitīva forma subjekta funkcijā, izsakot nenoteiktu daudzumu (Endzelīns 1951: 556): *ka wiššur arri wehl atrohnahs tahdu, kas irr Krištus eenaidneeki.*

Līdzās verbam *nebūt* nolieguma teikumos parasti lietots nevis ģenitīvs, bet nominatīvs: *kurrai nebuhtu ne-kahds traipeklis; daudf Raēles muhšu štarpâ apraudaja šawus behrnus — un negribbejahs eepreezinajamas, jo tee nebija wairs; kam naw nekahda waine.*

Nominatīvs ģenitīva vietā atrodams arī līdzās verbam *trūkt*: *Jo tee augļi tam kohkam truhkft un wiņņu ja-nozehrt.* Ar formu *vajaga* var būt saistīts gan ģenitīvs, gan nominatīvs: *eepreezinašchanas mums teešcham waijaga schinnî behdu-muhfchâ; tad mums nepeetruhks, kas mums waijaga.*

Savukārt aiz verba vajadzības izteiksmē tiek lietots substantīvs akuzatīvā: *Jo tee augļi tam kohkam truhkft un wiņņu ja-nozehrt; Kapehz mums nu irr ja-aifkaweh šawu deenas-darbu?*

Ar apstākļa vārdu *daudz* biedrojas ne tikai ģenitīvs, bet arī citi locījumi: *ta dfihwibas šaulite arri šchè irr atšpihdejuši daudf širdîs; uf daudf dwešel eh m gan drihkšt šazziht ar preeku; wiššeem buhf eeet Deewa walftibâ zaur daudf zeefchanam.*

4.5. Interpunkcija

Pieturzīmju lietošanā sprediķa tekstā nav sistēmas, vietumis komati ir likti iederīgi, bet daudzviet to trūkst:

Un [,] ja tu schodeen wehl ta gribbetu darriht, un to pašchu graudiņu, kas scho štundinu eeksch tawas sirds kriht [,] tà glabaht: tad tu gan redfehši [,] kahds dfihwibas kohks no ta ufaugs [,] ka tu no wiņņa lapahm warreši dfihwoht muhfchigi. (LVVA 1851: 200. lp.—200. lp. o. p.)

Grūtāk interpretējams ir gulošo svītriņu lietojums R. Klota rokrakstā. Tās var būt gan defises, gan domuzīmes, kaut to garuma ziņā konsekventas atšķirības nav. Par defisi uzskatāma īsa svītriņa, ar ko Klots dažreiz atdala vārdu morfoloģiskos elementus, piemēram, *ja-nopuhfchahs, ne-ifšakkoht, ne-kahds*, kā arī vieno vārdu savienojuma komponentus, kas apzīmē vienu jēdzienu: *bafnizas-waldišchanas, behdu-muhfchâ, debbes-schkuhnîs, deenas-darbu, Deewa-behrneem, Deewa-darba, Deewa-nammâ, Deewa-wahrdu, grehku-buhšchanu, Deewa-kalpošchana, Krihtus-bruhte, nakts-tumšības, šaules-šiltumu, textes-wahrdi, telts-weetu, teešas-deena* u. tml.

Savukārt par domuzīmi uzskatāmas tās gulošās svītriņas, kas nevis atdala teikuma gramatiskās sastāvdaļas, bet apzīmē oratora pauzi, lai runa būtu izteiksmīgāka. Labs piemērs tam ir raksta sākumā minētais Klota sprediķa fragments, kur domuzīme lietota kā pauzes apzīmētāja:

Mihli tizzibas beedri! Juhs schodeen schè schurp ešsat saazinati schinnî sawâ Deewa-nammâ. — Bet woi tad schodeen kahda šwehdeena? — Woi tad schee kahdi šwehtki? — Ne, m. t. b., ta gan naw. Bet ūchi deena mums nolikta no bafnizas-waldišchanas preekšchneekeem, pahrraudfiht scho draudfi un apluhkoht, woi ta Deewa-kalpošchana pee mums noteek kâ waijaga, — woi behrni tohp audfehiti eeksch ta Kunga Jefus atfihšchanas un pamahzišchanas, — woi laulati draugi mihleštibâ un šaderribâ dfihwo, — woi ikweens darbojahs eeksch tahm Deewa leetahm, un woi wišsa ūchi draudfe arri dfennahs, tahda draudfe palikt ikdeenas jo wairak, kurrai nebuhtu ne-kahds traipeklis, nedf grumba, nedf zitta kahda waine, bet kas buhtu šwehta un befwainiga,— weena ihštena Krihtus-bruhte. (LVVA 1851: 198. lp.)

5. Nobeigums

Mācītāja R. Klota 1851. gada rokraksts ir raksturīgs 19. gs. vidus teksts. Viņa vizitācijas sprediķis Mālpils draudzei ir emocionāli piesātināts ar romantisma iezīmēm.

Teksta latviešu ortogrāfija, kā arī fonētika kopumā atbilst citiem 19. gs. vidus rakstiem. Trūkst konsekvences /s/, /š/ šķīrumā no /z/, /ž/, nav apzīmēti /ķ/, /ġ/. Bieži pārsvītrojuma nav arī mīksto līdzskaņu /l̥/, /ŋ̥/ un /r̥/ rakstībā. Ortogrāfijas jauninājums varētu būt vienkāršais < v >, kuru Klots lieto līdztekus tradicionālajam < w >.

Rokraksta valodas morfoloģija un sintakse pamatos sakrīt ar sava laika rakstu valodas tradīciju. Spilgtas iezīmes: 1) substantīvu celmu atšķirība; 2) bieži lietoti ar *-šana*, *-ība*, *-ums* atvasināti substantīvi; 3) raksturīgi ar *-īgs* atvasināti adjektīvi; 4) lietotas seniskas pronomeņu formas *manim*, *tevim*, *sevim*; 5) sastopamas dažas dialektālas un arhaiskas verbu formas; 6) dažas savdabības un svārstības locījumu lietošanā; 7) domuzīme daudzviet ir lietota oratora pauzes nozīmē.

Rakstītāja latviešu valodā atrodamas arī vairākas laikmetam raksturīgas vācu valodas pēdas: 1) artikulu nozīmē lietotie vārdi *tas*, *viens*; 2) prepozīcijas *caur*, *iekš*, *no*, *priekš*, *uz* lietotas arī vācu valodai raksturīgās nozīmēs; 3) nesaskaņotās apzīmētāja grupas bieži novietotas aiz apzīmējamā vārda.

Avoti

LVVA 1851 = Latvijas Valsts vēstures arhīvs. Vidzemes evaņģēliski luteriskā konsistorija. Konsistoriālā iecirkņa vizitāciju protokoli. 233. fonds, 3. apraksts, 3010. lieta, 198.–202. lp.

Literatūra

BV 1871 = Dažādas ziņas (no iekšzemes). *Baltijas Vēstnesis*, Nr. 52 (29.12.1871.).

Baerent, Paul. 1977. *Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918*. Köln, Wien: Böhlau.

Bergmane, Anna. Blinkena, Aina. 1986. *Latviešu rakstības attīstība*. Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīga: Zinātne.

Blese, Ernests. 1929. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI g. s.)*. Ar īsu satura un svarīgāko slēdzienu kopsavilkumu vācu valodā. Izdots ar kultūras fonda pabalstu. Rīga: A. Gulbis.

DBL = *Deutschbaltisches Biographisches Lexikon 1710–1960*.

DI 1842 = Personalnotizen. *Das Inland*, Nr. 10 (10.03.1842.).

DI 1857 = Korrespondenz. *Das Inland*, Nr. 30 (29.07.1857.).

EH = J. Endzelīns un E. Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Milēnbaha Latviešu valodas vārdnīcai*. I–II. Rīga, 1934–1946.

Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Endzelīns, Jānis, Kārlis Milēnbahs. 1907. *Latweešchu gramatika*. Rīgā: K. J. Sichmaņa apgahdibā.

- KV 1911 = *Konversācijas vārdnīca*. Trešais sējums. Rīga: R.L.B. Derīgu Grāmatu nodaļa.
- KV 1921 = *Konversācijas vārdnīca*. Ceturtais sējums. Rīga: R.L.B. Derīgu Grāmatu nodaļa.
- Klekere-Krekele, Ināra. 2011. *Latviešu dzejas publikācijas un vienotas literārās telpas veidošanās 1789–1855*. Promocijas darbs bibliotēku zinātnes apakšnozarē. Darba zin. vad. *Dr. philol.* Viesturs Zanders. Rīga.
- LA 1864 = Dīnsberg, Vidzemes skolmeistaru=skolas un skolas kunga Cimzes goda diena. *Latviešu Avīzes*, Nr. 34 (20.08.1864.).
- LFV II = Laua, Alise, Aija Ezeriņa, Silvija Veinberga. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca* divos sējumos. II. N–Ž. Rīga: Avots, 1996.
- ME = K. Milenbaha *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- MV 1863 = Ebgr. Vidzemes skolmeistaru saiešana Turaidē 1863. gadā. *Mājas Viesis*, Nr. 24 (08.07.1863.).
- MV 1872 = J. Kaktiņg. „Dziesmu rota jaunekļiem un vīriem“ I, II. *Mājas Viesis*, Nr. 12 (18.03.1872.).
- Paegle, Dzintra. 2019. Ērgļu un Ogresmuižas luterāņu mācītāja Fridriha Vilhelma Veiriha 1850. gada sprediķis latviešu valodā. *Baltu filoloģija XXVIII* (2), 123–142.
- Pauloviča, Ieva. 2011. Mālpils Dievmātes Patvēruma Pareizticīgo draudze 19. gs. *Mālpils Vēstis*. Nr. 1 (117), 2 (118).
- Plāķis, Juris. 1936. *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I daļa*. Kurzemes vārdi profesora J. Plāķa sakrāti un sakārtoti. LŪR Filoloģijas un filozofijas fakultāte. Sērija IV sējums. 1. Rīga: LU.
- Pokrotniece, Kornēlija. 1991. J. Lange un „Latviešu Ārste“. *P. E. Vilde. Latviešu Ārste jeb īsa mācība no tām Vājībām un no šās Zemes Zālēm, ar kurām Cilvēkus un Lopus var ārstēt un izzālot*. Jākoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts. Rīga: Zvaigzne, 199–218.
- RK 1870 = Veränderung. *Rigasches Kirchenblatt*. Nr. 52 (28.08.1870.).
- RK 1876 = Aus den Kirchenbüchern. *Rigasches Kirchenblatt*. Nr. 13 (26.03.1876.).
- RZ 1876 = Inland. Riga 23. Oktober. *Rigasche Zeitung*, Nr. 247 (23.10.1876.).
- Rinkužs, Kārlis. 1938. *Jānis Cimze*. Rīga: Valters un Rapa.
- Rosenberger, [Otto]. 1830. *Formenlehre der lettischen Sprache*. Conspect für seine Zuhörer. Mitau: Joh. Friedr. Steffenhagen und Sohn.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Seniespiedumi. 1999. *Seniespiedumi latviešu valodā. 1525–1855*. Kopkatalogs. Izstrādājis autoru kolektīvs Silvijas Šiško vadībā. Zinātniskais redaktors Aleksejs Apīnis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- Švābe, Arveds. 1958. *Latvijas vēsture 1800–1914*. Stokholma: Daugava.
- TLD 1842 = Jaunas ziņas. Iz Rīgas. *Tas Latviešu Draugs*, Nr. 10 (05.03.1842.).
- Vanags, Pēteris. 2013. Latviešu literārās valodas attīstība. *Latvieši un Latvija*. I sējums. *Latvieši*. Atbildīgie redaktori: Ilga Jansone, Andrejs Vasks. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 177–203.

- Vanags, Pēteris. 2015. Valoda „Stāstos”. *F. B. Blaufüss. Vidzemes Stāsti. Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība.
- Vičs, Andrejs. 1928. *Latviešu skolu vēsture*. Trešā grāmata. Vidzeme no 1800.–1855. gadam. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļa.
- Zelče, Vita. 2009. *Latviešu avižniecība. Laikraksti savā laikmetā un sabiedrībā. 1822–1865*. Rīga: Zinātne.
- Zemzare, Daina. 2011 [1961]. Kāds XVIII gs. krievu–vācu–latviešu–igauņu salīdzināmās vārdnīcas manuskripts. *Leksikoloģijas un leksikogrāfijas jautājumi*. LPSR ZA Valodas un literatūras institūta Raksti, 13. laid. Rīga: ZA izdevniecība, 301–319. [= Daina Zemzare. *Darbu izlase*. Sast. un zin. red. Ilga Jansone. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 346–363.]

Dzintra Paegle
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
dzintrap@latnet.lv

Pēteris Vanags
Baltu valodniecības katedra
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

SUMMARY

An 1851 Sermon in Latvian by Otto Robert von Klot (1808–1876), Lutheran Pastor at Mālpils

Dzintra PAEGLE, Pēteris VANAGS

The article analyses the sermon by the Lutheran pastor Otto Robert von Klot (LVVA 1851), which was read during a church visitation to the Latvian congregation on October 11, 1851 at Mālpils Evangelical Lutheran Church in the Riga District. The article discusses and clarifies the pastor's biography, considers the content and expression of the handwritten sermon, the peculiarities of the use of orthography, morphology of nouns, adjectives and verbs, as well as some peculiarities of syntax and punctuation.

The manuscript of Pastor Klot is a typical mid-19th century text. His sermon is emotionally saturated with features of romanticism.

The Latvian orthography of the manuscript, as well as the phonetics in general correspond to other mid-19th century texts. There is a lack of consistency in the separation of consonants /s/, /š/ from /z/, /ž/. Palatalization of the consonants /ķ/, /ģ/ is never marked.

Often there are no diacritics to denote the palatal consonants /j/, /j̃/ and /j̄/. An orthographic innovation could be the simple <v> that Klot uses alongside the traditional <w>.

The morphology and syntax of the manuscript basically coincides with the written language tradition of its time. Some specific features: 1) variation of noun stems; 2) often-used derived nouns with suffixes *-šana*, *-ība*, *-ums*; 3) derived adjectives with suffix *-īgs*; 4) archaic pronoun forms *manim*, *tevim*, *sevim*; 5) several dialectical and archaic forms of verbs; 6) some peculiarities and variations of case forms; 7) a dash is used in many instances in the sense of a speaker's pause.

The Latvian language of the manuscript has several traces of the influence of the German language typical of the time: 1) the pronouns *tas*, *tā* and numerals *viens*, *viena* are often used in the meaning of the definite or indefinite article; 2) the prepositions *caur*, *iekš*, *no*, *priekš*, *uz* are often used in the meanings typical to the German language; 3) attributive groups in the genitive are often placed after the head word.